

Roderick MacFarquhar

**Till minne av
Stuart Reynolds Schram, 1924-2012**

Ur *The China Quarterly*/ 212/ December 2012

Roderick MacFarquhar är en brittisk sinolog, som bl a verkat som professor vid Harvard-universitetet (och som politiker i brittiska Labour-partiet). Han är författare till ett flertal böcker om Kina, bl a ett omfattande arbete om förspelen till kulturrevolutionen (*The Origins of the Cultural Revolution* i 3 delar). Han var redaktör för tidskriften *The China Quarterly* 1959-1968 och arbetar för närvarande (tillsammans med Timothy Cheek) med att fullborda Schrams stora samling med Mao-texter, *Mao's Road to Power: Revolutionary Writings 1912-1949*, som Schram inte hann slutföra (av de planerade 10 delarna blev de 7 första klara).

MF

I

Stuart Schram, universalbegåvning, polyglott och den främste experten i Väst på Mao Zedongs liv och tänkande, avled stilla i Bretagne på morgonen den 8 juli 2012, 88 år gammal. Han hade bedrivit studier i en lång rad olika ämnen och med inriktning på olika länder innan han i 30-årsåldern slutligen skulle fastna för vad läsare av denna tidskrift nog betraktar som hans huvudområde.

Stuart föddes i Excelsior, Minnesota, 27 februari 1924. Han var son till en tandläkare och en företagsekonom, som separerade när sonen fortfarande var helt ung. Stuarts upprördhet över att de därefter aldrig mer talade med varandra skulle bestå långt upp i mogna år, ett tecken på det känslomässiga ärr som skilsmässan orsakat. Även om han tillbringade mycket av sitt vuxna liv i stora städer – New York, Paris, London – tappade han aldrig intresset för fiske i sjöarna i sin födelsestat. Han och hans franska hustru Marie-Annick (född Lancelot), som han gifte sig med 1972, brukade på somrarna tillbringa omkring tre veckor där i en timmerstuga. Stuart hade brukat fiska där med sin far och senare, när hans och Marie-Annicks enda barn, Arthur, blivit tillräckligt gammal, gick han med liv och lust in för att lära denne lite om skogarna och fiske.

I sin ungdom hade Stuart också utvecklat ett musikintresse. Han studerade piano och ångrade

alltid att han 17 år gammal lagt av med det. Han engagerade han sig starkt för att sonen Arthur skulle spela violin och följde alltid med honom till lektionerna; Harold Kahn, professor emeritus vid Stanford och expert på Qingdynastin, tror att han ”satte en violin i händerna på ett spädbarn som tecken på sin stolthet och sina förväntningar”! David Shambaugh, Stuarts yngre kollega vid SOAS (School of African and Oriental Studies), erinrar sig att Arthur som helt liten fick spela för middagsgäster i familjen Schrams bostad i London. Stuart brukade lyssna på klassisk musik medan han arbetade, han var speciellt förtjust i opera och hade Maria Callas som sin favoritartist. På senare år i USA lyssnade han varje lördag kväll till radions livesändningar från Metropolitanoperan. Han tyckte också om att lyssna till inspelningar av Winston Churchills tal, och då tårades ögonen ofta; om någon var en hjälte i hans ögon var det helt klart Churchill, inte Mao.

Föga förvånande var Stuart en stor bokslukare. Han höll Jane Austen högt och satte en ära i att en gång om året läsa om Shakespeares samtliga dramer. Men han lättade upp dieten med detektivromaner, vanligen klassiker av lite äldre datum: Raymond Chandler, le Carré, Ed McBain, Robert Parter, Dorothy Sayers, Simenon, Rex Stout, van Gulik.

Av sina föräldrar hade han ärvt kärleken till god mat; båda hade varit utomordentliga matlagare och hans far var en stor gourmet. Redan som ung började Stuart ägna sig åt att laga mat. Intresset för vin skulle komma senare.

II

På hösten 1941 skrev Stuart in sig vid University of Minnesota, först kemistudier under ett år vid Institute of Technology för att senare fortsätta vid School of Liberal Arts med fysik som huvudämne och matematik och kemi vid sidan om. Han tog examen på våren 1944, som en av fyra studenter med omdömet magna cum laude. Han blev sedan inkallad och omedelbart efter grundutbildningen hamnade han, som medlem av US Army Corps of Engineers, vid Chicago-universitetets del av Manhattanprojektet under Enrico Fermi och Arthur Compton. Även om Stuart var verksam inom *The Metallurgical Laboratory* [den Chicagobaserade delen av Manhattanprojektet, ö.a] var han inte inblandad i det direkta laboratoriearbetet, utan sattes i stället att samla in data och sköta arkiven, kanske en bra träning för den senare karriären, helt klart en avgörande del av Manhattanprojektet i en tid då inga datorer existerade. Åren 1944-1946 utvecklade han det klassificeringssystem, som skulle komma att användas av atomenergikommissionen, AEC, i dess rapporter. Enligt hustrun Marie-Annick behöll han som minne av denna del av sitt liv en armémössa med kärnvapentecken och det certifikat han erhöll som tack för din insats inom Manhattanprojektet.

Under de fyra åren därefter, 1946-50, verkade Stuart som konsult vid atomenergikommissionens kontor i New York och var biträdande redaktör för *Preparation, Properties and Technology of Fluorine and Organic Fluoro Compounds*, som gavs ut 1951 av McGraw-Hill som en del av en bokserie om kärnenergi. 1948 var han rådgivare för FN-sekretariatet i arbetet på en internationell bibliografi över vetenskaplig litteratur om atomenergi. Bara lite drygt tjugoårig var Stuart en uppskattad och aktiv medlem av den växande gruppen kärnfysiker, men innerst inne var han redan färdig med den. Varför fullföljde han inte en naturvetenskaplig karriär? Enligt sonen Arthur brukade Stuart säga: ”Människor är mer intressanta än atomer”. Men Harold Kahn tror att Stuart tappade lusten för området när de första atombombarna släppts.

III

Fysikern övergick i stället till statskunskap och började 1946 doktorandstudier vid Columbia University. Han var speciellt intresserad av politiskt beteende och han började arbeta med samhällsvetare som Paul Lazarsfeld och Bernard Berelson, som inlett studier av väljarbeteende. Bland lärarna återfanns namn som Franz Neumann, John Hazard, Robert MacIver,

Philip Mosely och Reinhold Niebuhr. I sina arkiv hade Stuart sparat ett seminariearbete från 1948 om ”Kommunism och ryskt religiöst tänkande”, som Niebuhr försett med kommentaren ”Mycket bra” och gett högsta betyg. Under tiden vid Columbia hann han också med en sommarkurs i Oxford och for sedan till Frankrike för vidare studier. Doktorsavhandlingen låg färdig i december 1951 och handlade om de franska protestanternas politiska inflytande i den tidens franska samhälle.

1951 for Stuart till Västtyskland, där han föreläste om det amerikanska samhället vid School for Interpreters i Germersheim am Rhein. Mellan 1951 och 1954 arbetade han vid European Center of the Carnegie Endowment for International Peace som översättare och med forskning om europeiska frågor. 1954 blev han en del av den akademiska världen i Frankrike. Hans avhandling om protestantismen i fransk politik, som han med egna medel låtit trycka i Alençon 1954, var sannolikt en bidragande orsak. Enligt en av Stuarts bästa vänner i Frankrike, Kinaexperten Marianne Bastid-Bruguère, själv kalvinist, ”hade han stora insikter om denna religiösa minoritet i Frankrike”.

Genom arbetet med avhandlingen hade han skaffat sig kunskaper om protestanterna inom *Le Christianisme social* – den kristet sociala rörelsen – och han översatte faktiskt två kapitel av sin avhandling för dess tidskrift. Hans första hustru, Anne-Marie Goguel, kom från en framträdande kalvinistisk familj och var aktiv inom rörelsen och dessutom i anti-rastistisk verksamhet. Hennes bror François Goguel, en ledande statsvetare som då arbetade vid *Fondation nationale des sciences politiques – Sciences-Po*, kan ha varit den som fick Stuart att hamna på *Sciences-Po*. Anne-Marie Goguel hade tagit examen i filosofi och var lärare först på ett gymnasium i Paris och sedan på universitetet i Dijon, med utbildningsfrågor som specialitet. Hon och Stuart var gifta mellan 1957 och 1961.

Stuart kände sig snart hemma på *Sciences-Po*, där han blev forskarassistent vid avdelningen för internationella relationer. 1955-56 fick han möjlighet att vid juridiska fakulteten på Sorbonne studera nationalekonomi. 1958 blev han lektor vid *École Pratique des Hautes Études*. 1960 fick han dela chefsskapet för avdelningen för studier av Sovjet och Kina vid *Sciences-Po* med professor Hélène Carrère d'Encausse, vars framstående akademiska bana kulminerade med att hon blev ständigt sekreterare inom Franska akademien. Tillsammans publicerade de 1965 *Le Marxisme et l'Asie*, med en reviderad och utvidgad engelsk utgåva 1969. Emellanåt ägnade sig Stuart också åt journalistik med bl a en lång artikel 1954 i *Le Monde* om det amerikanska valet. Men fem artiklar om Öst- och Västberlin på sensommaren 1952 av ”S R Schram, *Sociologue américain*” i *La Tribune des Nations* skulle leda till problem med det amerikanska utrikesdepartementet. Den 26 februari 1953, dagen innan han skulle fylla 29, blev han uppkallad till USA:s ambassad i Paris och uppmanad att lämna in sitt pass. Nu kunde han bara åka tillbaka till USA.

Läsare av denna tidskrift känner till att början av 1950-talet var McCarthyismens storhetstid, då några av det amerikanska utrikesdepartementets Kinaspecialister – som John Paton Davies, John Stewart Service och John Carter Vincent – blev avskedade eller avstängda för att ha bidragit till att Kina ”gått förlorat” och en del forskare, bl a John King Fairbank, fick schavottera inför ett kongressutskott. Fairbank brukade skoja om att man glömt bort den femte ”John” i förlusten av Kina: John Kai-shek! Tidigt på våren 1953 skickade senator McCarthy två medarbetare från sin Permanenta undersökningskommitté i senaten, Roy Cohn och G David Shine, på en virvlande snabb rundresa i Europa: sju länder och nio städer på 18 dagar, där det längsta uppehållet var 60 timmar i München. En högre företrädare för USA:s *High Commission* i Tyskland kallade dem ”snokande festprissar”, vilket satte stopp för hans fortsatta karriär, men de satte djupa spår inom utrikesdepartementet och flera tusen böcker som de betecknat som illojala – bl a verk av Herman Melville – försvann från USA-understödda bibliotek i Europa.

I detta klimat var inte ens en ung akademiker och frilansande journalist som Stuart en för obehaglig måltavla, i synnerhet som han medverkat i *La Tribune des Nations*. Stuart betecknade denna veckotidning som ”neutralt inriktad”, men utrikesdepartementet kan ha känt till att chefredaktören hade rekryterats till NKVD [KGB] och att tidningens ekonomi hjälptes upp av rundliga sovjetiska subsidier. Men även utan kännedom om detta skulle hans artiklar, som baserade sig på fem månaders vistelse i Berlin och där han ställde den ekonomiska situationen i de västliga sektorerna i oförmånlig dager gentemot tillståndet i Östberlin, ha varit nog för att under dessa McCarthyismens dagar ha fått höga företrädare för utrikesdepartementet i Washington att gå i taket. I en skriftlig försäkran under ed, som han lämnade in till ambassaden, förklarade han varför han ansåg det vara fel att ta ifrån honom passet; han medgav att han protesterat ”mycket kraftfullt mot framväxten av militarism och fascism i Tyskland. Jag tillåter mig hoppas att utrikesdepartementet inte betraktar anti-fascism som liktydigt med att vara anti-amerikansk”.

Som reaktion på ambassadens envisa vägran att förklara varför man beslagtagit hans pass vände sig Stuart till en senator från Minnesota, Hubert Humphrey (som senare skulle bli USA:s 38:e vice president och Richard Nixons motståndare i presidentvalet 1968). I Stuarts efterlämnade papper finns kopior av långa brev till senatoren. I ett av dem förklarade han att han aldrig kränkt utrikesdepartementets bestämmelser mot att ”medvetet och avsiktligt” agera till fromma för ”världskommunismen”. I ett annat tog han åter upp sin syn på Tyskland:

Sant är att jag verkligen varit mycket kritisk mot planerna på tysk återupprustning, och framför allt tendensen bland tyskarna själva att använda den till att återfalla i alla sina dåliga vanor. Men jag visste inte om att vi så totalt likställt vår sak med våra tyska ’allierades’, att en attack mot pånyttfödelse av nazism och militarism skulle kunna uppfattas som en attack på Förenta Staterna.

Även om senatoren svarade med ett sympatiskt hållet brev, fast utan att ta ställning i sakfrågan, går det inte att fastställa huruvida hans egna, eller advokatens, hänvändelser till utrikesdepartementet fick någon effekt.

Till sist skulle ändå stämningarna förändras i USA. Den 2 december 1954 satte senaten stopp för McCarthy för att han ”agerat i strid med senatens värderingar och försökt att bringa vanära och vanrykte över senaten och skada dess värdighet”. På det internationella planet banade Stalins död i mars 1953 väg för undertecknandet av vapenvila i Korea. I mitten av 1954 ledde en konferens i Genève om Vietnam, med deltagande av de stora nationerna i väst och i Sovjetblocket, till slut på kriget där och delning av landet. I mitten av 1955 möttes de ”Fyra stora”, USA, Sovjet, Storbritannien och Frankrike, åter i Genève för att försöka minska spänningarna mellan öst och väst. I augusti 1955 lämnade Stuart åter in en kortare försäkran till ambassaden med förslag om att utrikesdepartementet i Washington, i enlighet med den fredliga samexistensen, skulle återlämna hans pass. Och den 4 oktober skedde också detta, men på minussidan fanns att det bara var giltigt i ett år i stället för två.

Nu behärskade Stuart flera språk. Tack vare familjens bakgrund hade han läst tyska på gymnasiet. På University of Minnesota hade han läst ryska och franska och i det senare språket hade hans färdigheter förbättrats under arbetet med doktorsavhandlingen och för Carnegie Endowment. Han lärde sig också italienska. Enligt Marie-Annick på grund av kärleken till opera, italiensk mat, italienska kvinnor och Capri, där han ofta semestrade. Senare lärde han sig också japanska, först inför en resa till Japan i slutet av 1960-talet och sedan vid School of African and Oriental Studies, där han följde en fyraårig språkkurs och fick stiga upp klockan fem varje morgon för att klara av läxorna. Under en ettårig vistelse i Japan 1978 undervisade han vid Keiouniversitetet och föreläste om Mao på japanska. Och naturligtvis tog han också itu med att lära sig kinesiska.

IV

Det är inte klarlagt varför Stuarts intresse övergick från studier av Sovjetunionen till Kina

under hans tid vid Sciences-Po. Tony Saich (som studerade vid School of African and Oriental Studies för Stuart och nu är professor vid Kennedy School på Harvard) anser att han började se Mao som ett alternativ till kommunistiskt tänkande i Sovjet och såg något uppfriskande hos honom. Hur som helst började Stuart läsa kinesiska i Paris plus under en kort tid i Taiwan. Till att börja med ställde han sig uppgiften att utantill lära sig Tangdynastipoeten Bai Juyis klagosång över den kejserliga konkubinen Yang Guifei, ”Sången om evig sorg”. Han började med kinesiska i en ålder då många av dagens västliga studenter redan skulle ha tillryggalagt ett och ett halvt decennium av studier plus regelbundna vistelser på plats. Men skriftlig kinesiska behärskade han verkligen, även om han startat för sent för att bli fullständigt bekväm med talspråket. Den som fått vara med om hur han galant läxat upp slarviga franska och italienska kypare på deras eget språk kan kanske roas av att få veta att när han vid ett tillfälle kritiserat maten på en restaurang i Kina kom kyparens oberörda svar, ”Tyvärr, jag begriper nog inte er dialekt”! Det har funnits några andra Kinaexperter med ungefär den sortens språkkunskaper: Franz Schurmann och Benjamin Schwartz är de som närmast kommer i åtanke, men det finns säkert andra också. Men Stuarts förmåga att lära sig nya språk var storartad och det visade han verkligen i sina två första arbeten, översättningar från kinesiska till franska: Mao Zedong, *Une étude de l'éducation physique* (1962) och *Documents sur la théorie de la "révolution permanente"* (1963).

Om *Sciences-Po* var ett passande intellektuellt hem var Paris det idealiska stället för att få Stuarts kärlek till god mat och vin att blomma upp. Under ungarårsåren brukade han bjuda på mat i sin lägenhet högst upp med utsikt mot Luxemburgträdgården och var då alltid noga med att välja viner som skulle passa till maten. Harold Kahn, som då arbetade på School of Oriental and African Studies, minns hur Stuart brukade åka över till London och laga mat åt honom och hans fru i samband med Thanksgiving eller jul. ”Han brukade ta mig till marknaden på Chapel Street, köpa en vildand och en gås och sedan gick vi hem igen, där vi ägnade vad som tycktes timmar åt att plocka de förbaskade fåglarna medan huset blev fullt av fjädrar. Måltiderna var oförglömliga.”

Som gäst hade Stuart en tendens att dominera. Marianne Bastid-Bruguière erinrar sig att han fick hennes man och döttrar att häpna, för oavsett vilka de övriga gästerna än var höll Stuart låda i ett enda kör. Eller för att tala med Kahn ”Stuart hade ett hejdlöst ego och en enorm förmåga att dominera samtalen – oavsett vad det handlade om – vilket vanligen ledde till att det blev mer monolog än dialog. Självt fick jag lära mig att lyssna bättre”. Hemma hos familjen Bastid-Bruguière var ”Schrams stol” den som han slog sönder under en animerad diskussion. Men många år senare, då han en dag kom på lunch med sin sjuårige son var det Arthur som oavbrutet höll låda och fick värdparet att häpet inse att här fanns den ende som kunde få tyst på sin pappa.

V

Stuart var verksam på *Sciences-Po* från 1954 till 1967. På många sätt var han europé till sin kultur, men han dolde aldrig sin bakgrund. I sättet att klä sig var han omiskännligt amerikansk och han motsatte sig starkt de anti-amerikanska fördomar han stötte på bland intellektuella. Men det största problemet för honom i Paris var att utlänningar på den tiden inte kunde bli professorer och därmed leda doktorander, och detta retade honom. Lyckligtvis började han redan under Parisåren att publicera sig på engelska med den banbrytande *The Political Thought of Mao Tse-tung* 1963, en översättning av Maos *Basic Tactics* 1966 och samma år också på Penguinförlaget den lysande Maobiografin, som senare skulle bli översatt till tio språk [även svenska – *Red*]. Dessa arbeten förde honom som en komet över de anglo-amerikanska Kinastudiernas himmel, där man inte längre såg det som avgörande att kunna franska som under de år som dominerats av Chavannes, Maspero och Pelliot.

Trots att Stuart två gånger i början av 1960-talet vistades på Harvarduniversitetet för att

forska om Kina ledde inte ens Fairbanks beskydd till några trevare från amerikanska institutioner. Så småningom skulle Stuart dock erbjudas en plats på statsvetenskapliga avdelningen vid SOAS ”med inriktning på Kina”. Slumpen skulle göra att Ford Foundation just då också var ute efter att försöka balansera vad man där uppfattade som den inskränkta synen på Kina i USA genom att vid europeiska universitet bidra till att upprätta centra för Kinastudier. I Storbritannien föll valet på SOAS och när Contemporary China Institute (CCI) bildades 1968 utsågs nykomlingen Stuart till dess förste chef. I den egenskapen stod han bakom överföringen till CCI av *The China Quarterly* (CQ), som varit ute efter en akademisk hemvist, och godkände att David Wilson (en f d diplomat och senare guvernör i Hong Kong) utsågs till ny chefredaktör.

Stuart gillade att citera en mening från Maos tal på Stalins 60-årsdag: ”Om vi inte hade Stalin, vem skulle då ge order?” En del misstänkte att det fanns en speciell orsak till att han var förtjust i den formuleringen, men Wilson har inget minne av att Stuart försökte lägga sig i hans sätt att sköta *China Quarterly*. Som medlem av tidskriftens verkställande utskott var han förstås inte snål med synpunkter och hade ofta minst sagt bestämda uppfattningar om tänkbara skribenter och bokrecensenter. Brian Hook, en av Wilsons efterträdare som redaktör för *China Quarterly*, minns också: ”Stuart kom med viktiga bidrag både till kvalitet och innehåll i *China Quarterly* ... Han tog gärna på sig, och var då mycket effektiv, att gå igenom artiklar som rörde de områden han själv kände till och emellanåt tog han sig också, som mer allmän läsare, an artiklar om andra områden. Han levererade på utsatt tid och hans skriftliga omdömen var omsorgsfullt presenterade, balanserade, exakta och koncisa.”

Stuarts encyklopediska minne och sinne för detaljer var legendariska. En annan kollega från SOAS, Hugh Baker, minns ett tillfälle då Stuart citerade ”datum för ett möte och exakta detaljer ur ett flera år gammalt protokoll, och där han inte kunde ha anat att det skulle dyka upp i diskussionerna den dagen”. Men trots sitt enastående sinne för detaljer var Stuart icke byråkratisk och Wilson fick total frihet att sköta redaktörskapet självständigt. När Hugh Baker blev chef för CCI ingick Stuart i styrelsen, men ”trots att det ju ändå var han som startat CCI ... var det rent spel från hans sida och aldrig några medvetna försök att trampa mig på tårna eller använda sitt inflytande för att påverka mig”. Robert Ash, som ingick i den grupp unga forskare som fick forskningsstipendier av CCI, säger att Stuart lät honom och de övriga att utan inblandning hålla på med sitt arbete, och att hans relationer till dem främst låg på det sociala planet.

Ash minns de partyn som anordnades för medarbetarna på CCI i familjen Schrams bostad i en återvändsgränd nära Regent´s Park, och som helt följdriktigt bar namnet Regal Lane. Det var storartade tillställningar: god mat och ”rikligt med mycket gott vin”. När middagsklubben vid SOAS hade blindtester av vin ”var det aldrig tal om annat än att Stuart skulle vinna”. Efter en trivsamt aften hos Schram följde Stuart och Ash upp Bordeauxvinet med det mesta av en flaska maltwhisky och när det från radion hördes en melodi med Wanda Ladowska på cembalo utropade Stuart högt och ljudligt: ”Bach hade stake!” David Wilson (numera Lord Wilson of Tillyorn) har också vittnat om Stuarts utsökta matlagning när han och Natasha var bjudna på middag: ”Det kunde ta lite tid, och det kom en del svordomar från köket, men när maten väl var framme var den enastående.” Att gå ut och äta med Stuart var dock inte okomplicerat. En utflykt med Wilson för lunch på en pub i London kunde bli utdragen, eftersom Stuart avisade de tre första pubarna när inte den rätta ölsorten fanns där. Och att välja den rätta sashimirestaurangen i Kyoto tillsammans med Ash tog lika lång tid som själva måltiden.

Men allt på CCI handlade förstas inte om ett liv i sus och dus. Stuart tog allvarligt på sitt uppdrag och gjorde CCI till ett namn på europeisk nivå, med hjälp av två olika bidrag från Volkswagenstiftelsen som påbröd till det ursprungliga bidraget från Ford. Hans uttalade mål för CCI var att stärka organisationen och skapa en brittisk återväxt av studier av dagens Kina; att bedriva forskning om dagens Kina och publicera resultatet av detta arbete; samt tjäna som

länk mellan experter på Kina i Storbritannien och dem på andra håll. Under Stuarts tid som chef för CCI (1968-72) kom institutionen igång och skulle utträta mycket.

Valet av doktorander för de treåriga forskningsuppdragen var nyckeln till att öka det bedrövligt låga antalet europeiska forskare, som ägnade sig åt dagens Kina. Robert Ash, en av Stuarts efterträdare som chef för CCI, har sammanställt en lista över forskarna och deras senare karriärer och säger att många ”gjort avgörande insatser för att utforma studierna av dagens Kina i Storbritannien, övriga Västeuropa och Australien”.

Stuart startade också ett ambitiöst utgivningsprogram. Förutom *China Quarterly* fanns en framstående bokserie i samarbete med Cambridge University Press (där ingick bl a Stuarts egen *The Thought of Mao Tse-tung*, den *Authority, Participation, and Cultural Change in China* som han var redaktör för och hans bidrag i *Mao Tse-tung in the Scales of History*); en årsbok (som utkom från 1970 till 1981) med förteckning över forskning på internationell nivå om dagens Kina och, från 1976, utgivning av en egen serie korta monografier. 1984 kom Stuart själv med ett viktigt bidrag till den senare serien, *Ideology and Policy in China since the Third Plenum, 1978-84*, något som för honom var en sällsynt utflykt in i aktuell kinesisk politik och baserad på analys av dokument och intervjuer han gjort under en forskningsresa i Kina 1983.

VI

Vilka förhoppningar Stuart än kan ha närt om att kunna verka som handledare efter flytten till London fick han bara ett fåtal doktorander. Kanske hade denna relativa torka lite att göra med Stuarts skräckinjagande intellekt och stundtals kärva personlighet. David Shambaugh har berättat hur han 1978 åkte från USA till Storbritannien för ett besök på SOAS och hade ett samtal med Stuart om möjligheterna att fullfölja sitt doktorandarbete där. Efter att ha korsat Atlanten infann han sig på Stuarts kontor på avtalad tid bara för att finna den aktade professorn begravd vid sitt skrivbord bakom ett berg av papper (så högt att det knappt gick att se honom när man väl satt sig ned). Nästan alla lampor var släckta. Stuart var djupt koncentrerad och gav alla tecken på att inte vilja bli störd. Shambaugh minns att han efter att försiktigt ha klivit på såg Stuart blänga på honom bakom pappersberget och fräsa: ”Vad vill du då?” Efter att ha påmint honom om att de hade ett avtalat möte och hur långt han åkt för att höra sig för om möjligheten att få studera under honom kom det från Stuart: ”Vilken period i Maos tänkande är du mest intresserad av?” Shambaugh meddelade (enfaldigt nog) att hans intresse för kinesisk politik sträckte sig längre än till enbart Mao, men att det nog var perioden 1949-56 som han var mest intresserad av. Stuart snoppade tvärt av honom: ”*All kinesisk politik handlar om Mao*, och dessutom var det hans stalinistiska period!” Samtalet avslutades efter bara en kvart och Shambaugh återvände till USA för att fortsätta sitt doktorandarbete vid University of Michigan. Ironiskt nog skulle Stuart, när han sommaren 1986 passerade Ann Arbor på väg till sin älskade stuga i Minnesota, be Shambaugh söka den nyinrättade lektorstjänst, som Stuart lyckats övertyga SOAS om inför hans egen annalkande pensionering. Efter att ha fått denna post minns Shambaugh Stuart som mentor och hur han fick hans hjälp med att förstå sig på och navigera på de mystiska vägarna inom den brittiska akademiska världen, han blev presenterad för ledande europeiska sinologer och allmänt stöttad som ung forskare.

Bland Stuarts doktorander var Nick Knight, senare professor vid Griffith University i Brisbane och otvivelaktigt en av dem som Ash hade i tankarna när han nämnde hur studier av det nutida Kina formats i Australien, den som stod honom närmast vad gäller intresseområden. Men alla som tillbringade lite tid med Stuart blev snart varse att han var minst sagt upprörd över Knights oförmåga att betrakta Mao på samma sätt som han själv. Bland dem han i sitt arbete från 2007, *Rethinking Mao: Explorations in Mao Zedong's Thought* nämner för att ha hämtat inspiration från talar Knight om att han under sitt arbete havt Stuart vakande över sig, ”otvivelaktigt den främste Maoexperten i väst. Även om professor Schram och jag var oense,

och är det nu också, om många tolkningsfrågor förmedlade han något mycket viktigt till mig: vikten av att basera tolkningen av Mao och hans tänkande på en detaljerad analys av Maos egna texter. Hans egna tolkningar av Maos tänkande höll sig alltid nära Maos texter, och det var befriande på ett område där ideologi oundvikligen tränger sig på. Schram framhöll också vikten av att göra Maos texter tillgängliga i akademiska utgåvor på engelska ...”

Detta fokus på texterna, och inte den politiska praktiken, bekräftas av Tony Saich som studerade under Stuart inom ramen för Masterutbildningen vid SOAS. Men i motsats till Knight anser Saich att Stuart var mer givande när han lämnade texterna bakom sig:

En intressant sak med Stuart var hur omfattande hans kunskaper var (och inte bara om kinesisk politik) och ju längre från Mao vi kom desto intressantare blev samtalen. När vi diskuterade Mao fastnade vi ofta i den ena detaljfrågan efter den andra, men Stuart kunde bli riktigt fascinerande när han tänkte utanför Maoboxen. Hans bakgrund som naturvetare framgick tydligt genom det metodiska sätt han hade att närma sig sitt ämne ... Omfattningen av hans kunskaper var häpnadsväckande och de samband han kunde se mellan till synes vitt skilda händelser var givande. Man hade känslan av att vara tvungen att vara riktigt väl förberedd när man gick till någon av hans lektioner. Han hade inget emot motargument så länge som man hade bra på fötterna och belägg för sina påståenden.

Melanie Manion, som nu är professor vid University of Wisconsin, har varma minnen av Stuart från det år hon arbetade med sin Mastersexamen vid SOAS 1981-82: ”Stuart backade upp mig mycket vid SOAS, han behandlade mig som en jämbördig forskare, inte som någon student vid den store mannens seminarier. Utan tvivel var detta mycket betydelsefullt för att jag senare också skulle bli en riktig forskare. Jag kommer alltid att känna tacksamhet gentemot honom ... Så fort jag är i färd med att skriva något är Stuart där och läser över min axel. På gott och ont.”

VII

Stuarts kolleger vid SOAS tycks ha betraktat honom med en blandning av respektfylld fruktan, le åt hans svaga sidor och vara förtvivalade över hans humörsvängningar. David Wilson betecknar honom som ”en intellektuell bjässe, som kommit till London, där det inte fanns något större överflöd på den sorten” och gjorde CCI till ett namn i USA, där nästan all betydande forskning om Kina skedde. Hugh Baker, som blygsamt noterar att ”intellektuellt var Stuart helt klart i en annan division än jag”, medger att Stuart ”gjorde mycket gott för SOAS och stärkte dess renommé oerhört inom modern Kina-forskning”.

Men Baker erinrar sig också sorgset den gång han oklokt nog övertygat Stuart om att delta vid en genomgång i Shell House med höga oljebolagsföreträdare. Hans insats skulle bestå i att tala en kvart och besvara frågor under ytterligare en kvart. Men de första 15 minuterna ägnade sig Stuart mest åt att klaga över att han omöjligen kunde behandla ett så stort ämne på så kort tid, och precis när han också skulle börja tala om ämnet förklarade den tuffa amerikanska som ledde mötet att hans tid var ute och att han fick gå och sätta sig igen. Det ledde till ett raseriutbrott. En kollega vid SOAS säger också att ”Stuarts temperament inte alltid var lätt att ha att göra med ... han gick ibland på en tunn lina och om den inte höll kunde den explosion som följde bli av vulkaniska proportioner. Men han var en så intressant och briljant person att man inte hade några svårigheter att stå ut med det ... Det var bara kort och gott det pris man fick betala”.

Stuarts raseri kunde rikta sig mot döda föremål – som telefoner, som kan kunde slita loss från väggen och kasta tvärs genom rummet eller ut genom fönstret – eller mot fåglar, allt som på minsta vis störde hans rutiner. En annan kollega vid SOAS, Robert Taylor (kännare av Burma) minns ett tillfälle som skulle gå till historien: ”Så vitt jag minns tog han alltid med sig sin lunch till kontoret och la sina smörgåsar på fönsterbrädan. En gång hade några duvor hackat

håll på smörgåspaketet och tagit för sig. När han upptäckte detta började han svära på högsta volym, smällde igen ett arkivskåp och sparkade iväg det, slog igen dörren till sitt rum så det dånade och fortsatte genom korridoren, svärande som en borstbindare. Han hade både ett omfattande förråd av svordomar och känsla för att använda dem, så till och med Mark Twain skulle ha blivit imponerad.” David Shambaugh, vars rum låg bredvid Stuarts men var åtskilt av en halvmeter tjock betongvägg kunde ändå höra hans utbrott genom den stängda dörren och fönstren. Mer allvarligt var det när en äldre kollega, som gillade att provocera Stuart en gång gjorde det så till den grad att de höll på att råka i slagsmål. Som Wilson uttrycker det, ”Stuart hade kort stubin”.

Trots talangen när det gällde svordomar stod Stuarts muntliga förmåga inte riktigt i paritet med hans skriftliga insatser. En tidigare kollega säger: ”Det var omöjligt att inte bli imponerad av Stuarts briljanta intellekt och hur snabbt han tänkte. För mig kändes det som om hans verbala förmåga desperat försökte hålla samma takt som hans tänkande. Och därav kom sig hans underbart långsträckta fraser, där den ena vindlande meningen följde på den andre. Om man hade varit tvungen att skriva ner hans anföranden skulle man ha insett att de var fullspäckade med en rad parenteser infogade i varandra, och ibland förmådde han inte sätta pricken över i och foga ihop alltsammans.” Detta illustrerades av Stuarts kommentar till en nyanländ japansk gästforskare i slutet av en mottagning på SOAS: ”Nu måste jag åka hem. Du däremot kan inte göra det, för du har inget hem att fara till.”

Stuart var snabb i repliken och fann sig alltid. Det framgick vid ett seminarium på SOAS i början av 1970-talet, då Stuart av ordföranden presenterades som ”den unike”. ”Blixtnabbt” erinrar sig en annan av de närvarande kollegerna, kände sig Stuart tvungen att inflicka, och ställa allt till rätta, med att påminna både ordföranden och åhörarna om att ”vi är alla unika”.

Trots Stuarts häftiga temperament minns många kolleger vid SOAS honom med värme. David Shambaugh tror att ”Stuarts emellanåt tvära framtoning i själva verket speglade en varm och känslig människa”. Och Robert Ash håller med: ”När jag tänker på Stuart ser jag framför mig en varm och generös person, en storartad personlighet och ett lysande intellekt ... Det är inte många där man på allvar kan säga att bekantskapen med honom eller henne har berikat ens liv. Men med Stuart *var* det så.” Kolleger vid SOAS talar också om Stuarts storartade bidrag till institutionen. En av dem säger: ”Han gjorde mycket gott för SOAS och stärkte oerhört dess anseende inom modern Kina-forskning.” Och en annan säger: ”Stuart var en unik forskare. SOAS blev sig aldrig mer likt sedan han gått i pension.”

VIII

Två händelser vid SOAS skulle såra Stuart djupt. Hans kolleger hade ju vant sig vid de dramer som brukade omge honom, men 1972 tyckte SOAS-styrelsen att det räckte och Stuart fick lämna posten som chef för CCI. Två år senare skulle några kolleger agera på liknande sätt. SOAS stod i beredskap att skicka en grupp forskare till Kina. Kinesiska ambassaden sa nej till Stuart på grund av att han var amerikan och att de hade inbjudit en brittisk grupp. Stuart ansåg att hans kolleger kollektivt skulle ha vägrat åka, men så skedde inte. De trodde att han skulle bli svår att ha att göra med på en sådan resa. Sex år senare skulle han dock få åka till Kina, då tillsammans med en grupp forskare som torde ha varit helt i hans smak, med närmare band till hans egen intellektuella inriktning.

”Maodelegationen” 1980 – officiellt ”Nordamerikanska delegationen för att undersöka frågor kring den kinesiska revolutionen” – bildades av statsvetaren Edward Friedman från University of Wisconsin. Förutom Stuart ingick Jerome Ch’ en, Angus McDonald, Maurice Meissner, Ross Terrill och Tsou Tang. Enligt Terrill (som i likhet med Stuart och Ch’ en skrivit en biografi om Mao) var Stuart ”en krävande besökare, vilket gruppen hade nytta av”. Varhelst gruppen stannade till gick han hårt åt framträdande kännare av partiets historia, som Li Rui och Hu Hua. Friedman erinrar sig mötet med Li Rui, som steg in i rummet med frågan, ”Vem

av er är Schram?” Li omtalade att han läst Stuarts recension av sin bok om den unge Mao och undrade nu om Stuart verkligen trodde att han Li inte kände till sanningen om de frågor Stuart hävdade vara ”misstag”. Sedan frågade Li Stuart hur han tänkte sig att han, Stuart, skulle gå till väga för att skriva en biografi om Mao ifall han levat i Maos Kina. Men nu var Stuart på gott humör, eftersom, som han skriver i sin egen redogörelse för resan, Li Rui hade gett honom en kopia av andra utgåvan av sin bok med en vänlig dedikation till Stuart, och han uppgav att det var nu deras vänskap börjat.

Stuart fick också ett skarpt svar när han på universitetet i Nanjing klagade över att tillgången till källor var blockerad. ”Det får ni utlänningar stå ut med under en månad, vi måste göra det 365 dagar om året, och sen nästa år, och året därpå.” När han hörde beröm för Maos teoretiska verk som ”Om praktiken” avbröt han och sade: ”De flesta av Maos filosofiska texter är till stora delar plagiat av en sovjetisk encyklopedi!” När gruppen var framme i Maos födelseplats i Shaoshan blev följeslagarna fullständigt förstummade över att Stuart var kapabel att berätta om vilka föremål som flyttats därifrån under kulturrevolutionen, exempelvis de rimmade rader Maos mor skrivit till köksguden, där hon bad om rikedomar. Terrill säger att ”de flesta av oss kände det som att Stuarts skarpa kritik bara gjorde att det beröm han ibland kom med framstod som så mycket mer värdefullt”. Senare skulle några av de partihistoriker han träffat bli hans vänner och en del av deras hyllningar finns som bilaga till denna runa. Det kanske kan vara intressant för dem att veta att Stuart förde detaljerade anteckningar om allt de berättat för honom under denna och andra resor i Kina, framför allt den som gjordes 1991. De finns nu tillgängliga på biblioteket i Fairbank Center.

IX

En sak alla Stuarts kolleger vid SOAS verkar överens om är att äktenskapet, och att han blev far, gjorde honom mildare till sinnes, även om en del kanske skulle tillägga – ja, men bara något. Marie-Annick Lancelot och Stuart träffades första gången 1964. Hon var på väg till Kina för att studera och undervisa i franska och hennes bror, en kollega till Stuart på Sciences-Po, tyckte att hon skulle ta kontakt med Stuart före avresan. De träffades hastigt igen efter hennes återkomst från Kina 1966 och därefter ägnade hon sig åt att undervisa om Kinas geografi. Senare lyckades hon få ett Volkswagen-stipendium för att fortsätta sin forskning om Nanjing vid CCI och under det år hon tillbringade i London, 1971-72, skulle romansen blomma upp. De gifte sig i juni 1972. Han var 48 och hon 35 och en del undrade hur hon skulle kunna stå ut med honom, men det gjorde hon med kärlek, tålmod och okuvligt gott humör. Att Arthur föddes 1978 bidrog säkert också.

Kanske betydde det också en del att Marie-Annick valde att inte längre ägna sig åt Kina, vilket innebar att han inte på minsta vis kunde behandla henne som om hon vore hans student. Men hon kände också att forskning inte riktigt var hennes område, hon avskydde att läsa mikrofilm och det gick inte att säga när kulturrevolutionen skulle vara över så att hon kunde åka till Kina igen. Hon återgick till arbetet som lärare i franska, först på en blandad skola i Swiss Cottage och sedan på ett läroverk för flickor i Finchley.

X

Trots att en del av hans kolleger vid SOAS ansåg honom vara helt ointresserad av något annat än det som gällde Kina, och inte särskilt bra på administration, skulle han ändå uppnå goda resultat på europeisk nivå. Ett bevis för Stuarts begåvning och djupa engagemang för långvarigt forskningsarbete, något som skulle bära rejäl frukt i hans avslutande megaprojekt om Maos revolutionära texter. 1976 kom European Association of Chinese Studies på fötter igen och satsade på att starta forskningsprojekt på europeisk nivå. I diskussionerna i samband med det kom Stuart med förslaget om att studera staten i Kina, något som mötte starkt bifall av hans kolleger på kontinenten.

Vid den tiden var studier av staten inte på modet. Annales-skolan i Frankrike hade förpassat staten till soptunnan i studierna av 1800-talets historia, enligt Marianne Bastid-Bruguière, som blev en entusiastisk deltagare i projektet. I USA skulle Theda Skocpol's *States and Social Revolutions* inte utkomma förrän 1979 och den bok hon var en av redaktörerna för, *Bringing the State Back*, kom först 1985. Men Stuart och hans europeiska kolleger hade inte lagt märke till att deras stat hade försvunnit och nu inleddes ett intensivt decennium, inte minst för Stuart som satt som verkställande sekreterare för det lilla utskott som hade hand om projektet. Tre konferenser anordnades som skulle bli milstolpar för europeisk sinologi. Ryska, kinesiska och amerikanska forskare deltog. Och Stuart lyckades övertyga Rockefeller Foundation att stå för kostnaderna för den sista, ”Stuarts favorit”, i dess villa i italienska Bellagio. Marianne Bastid-Bruguière har beskrivit den som ”en förtrollande och upplyftande sammankomst, där Stuart agerade som en italiensk renässansfurste, en riktig Lorenzo di Magnifico”! Men det fanns fortfarande arbete kvar för Lorenzo: hans franska och tyska kolleger var inte intresserade av att bidra, och Stuart i sin tur ville inte släppa sin italienska kollega i närheten, åter kollisioner mellan stora personligheter. När Stuart föreslog Bastid-Bruguière att de skulle dela på redaktörskapet gissade hon, helt riktigt, att Stuart, som projektets upphovsman och centralgestalt, ville ha sitt namn ensamt på slutprodukten och hon nöjde sig därför att komma med forskningshjälp och stå för en del av det nödvändiga grovarbetet. Stuart var belåten och så småningom skulle det resultera i två band: ”The Scope of State Power in China” (1985) och ”Foundations and Limits of State Power in China” (1987). Föga anade han att han inte långt efter att det andra verket utkommit skulle ge sig i kast med ett än mer omfattande och utmanande projekt.

XI

Stuart satt och fiskade på kajen (vid en sjö, inte vid någon havsbukt) i Minnesota då Harvard lyckades nå honom per telefon. Om det gick att få fram pengarna, kunde han då tänka sig att ägna sig åt en översättning av allt Mao skrivit före 1949, allt under Fairbank Centers överinseende? En utgivare var redan kontaktad. Stuart svarade försiktigt, men var också tilltalad; senare skulle han ibland tala om det märkliga i att få ett sådant erbjudande på ett sådant ställe, och kanske blev han för en gångs skull tagen på sängen. Men enligt brittiska akademiska bestämmelser skulle han vara tvungen att gå i pension när han fyllt 65, 1989. Det nya erbjudandet skulle ge honom möjlighet arbeta med ett ämne som han ju hade unika kvalifikationer för. Så han tackade ja och lämnade Storbritannien för att för första gången, sedan han 45 år tidigare hållit på med att utveckla AEC:s (den amerikanska atomenergikommissionens) klassificeringssystem, ta itu med ett stort projekt i sitt hemland.

Harvard lyckades skaffa fram pengarna, främst från ”National Endowment for the Humanities”, men också från en gammal trotjänare vid Harvard och som Stuart också var noga med att lyfta fram i sitt ”Tack” i boken. 1989 förskansade familjen Schram sig i Cambridge och hittade ett trevligt hus i en avskild gränd inte långt från universitetsområdet. Så småningom skulle Marie-Annick få en bra anställning vid privatskolan Milton Academy, där hon undervisade i franska.

Stuart var väl bekant med Harvard. John Fairbank, som gått i spetsen för moderna Kinastudier i USA, hade bjudit in honom till Harvard redan i början av hans satsning på Kina. Den andre bjässen bland lokala Kinaforskare, Benjamin Schwartz, var en god vän som tidigt börjat forska om Mao och som Stuart bjudit in till konferensen i Bellagio. Både Fairbank och Schwartz hade gått i pension, men var ändå mycket aktiva. Fairbank skulle ju lämna in manuskriptet till sin sista bok bara kort innan han avled i september 1991. Och Schwartz skulle komma med ”stimulerande och genomtänkta kommentarer” till Stuarts inledningar till det nya projektet.

Schram i sitt SOAS-kontor sommaren 1989

Fairbank Center, som upptog två tredjedelar av en våning på ett ombyggt hotell (som senare skulle rivas och ersättas), var redan smockfullt. Men ett kontor på två rum för projektet gick att hitta i Vanserg Hall, som studenttidningen *The Crimson* en gång kallade ”den mest vansinniga byggnaden på Harvard”. Den låg kring fem minuters promenad Fairbank Center. När Stuart kom dit fungerade det, enligt *The Crimson*, som ”ett slags flyktingläger för de missanpassade ... en avstjälningsplats för alla fakulteter”. De kontor som placerats där ”bara hela ansvaret för den bisarra framtoningen”. På bottenvåningen fanns Harvard Day Care Center, därav skyltar som ”att smälla med fönstren är inte tillåtet. Sanden ska vara i sandlådan, inte utanför ...” På andra och tredje våningarna fanns kontor för universitetets piano-stämmare, Projektet för Kibbutzstudier, Institutet för Conservation Archaeology, och Harvard Hillel Children’s School med en skylt med texten ”Har du kramat din bok på hebreiska idag?”. En del institutioner, inklusive den för östasiatiska språk och civilisationer, hade kontor där, exempelvis Fairbank Center.

För Stuart och hans kolleger var läget idealiskt. Han hade gott om plats för sitt arbetsbibliotek och annat material för att kunna komma igång med arbetet. Det finns inga belägg för att han sparkade till några arkivskåp eller slängde runt telefoner här, men hade detta skett skulle han inte ha stört någon annan än sig själv. Framlidne Bill Wycoff, som var huvudöversättare under de två första åren, arbetade hemifrån. De övriga översättarna, i huvudsak nyanlända doktorander från Kina, också. Stuart hade mest kontakter med forskare vid Fairbank Center och då främst under luncher över innehållet i olika bruna papperspåsar.

Bill Wycoff och Stuart gick inte riktigt ihop och 1991 kom Nancy Hodes (nu lärare i kinesiska vid Soka University i Kalifornien) med i projektet som forskningsassistent. Hon visade sig vara en idealisk medarbetare och när Band II kom ut var hon biträdande redaktör och föremål för ett översvallande tack från Stuart för sina insatser för projektet. Hodes var

född i USA, men gick i skola i Beijing när hennes far undervisade i fysiologi vid Kinesiska akademien för medicinsk vetenskap. Hon tog examen i östasiatiska språk vid Radcliffe College (som redan då i viss mån tillhörde Harvard, men nu helt slukats av det) och skrev för *The Crimson*. Efter examen var hon redaktör för *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, undervisade i kinesiska och arbetade som frilansande översättare, innan hon på 1970-talet återvände till Beijing, där hon undervisade i engelska och arbetade vid Beijing Foreign Languages Institute med ett kinesiskt-engelskt lexikon. Tillbaka i USA fortsatte hon att undervisa och översätta och doktorerade i kinesisk litteratur vid Harvard. Hon har med värme talat om tiden med Maoprojektet_

Efter att ha blivit utvald av professor Schram (som jag alltid kallade honom de första åren vi samarbetade) bland ett dussintal kandidater, som samtliga avverkat ett dagslångt skriftligt prov som en del av ansökningsprocessen för arbetet som assistent på Maoprojektet, var det inte bara lite oro jag kände inför hans kärva, nästan barska, framtoning när jag inställde mig för första gången för att börja arbeta med honom. Men jag upptäckte snart att jag var en kvinna tursam nog att få en så lysande, kunnig och intellektuellt fokuserad person som mentor och chef.

Hodes har beskrivit Stuarts hårda arbetsdisciplin. ”Hans schema var fast ... efter att ha uppmätt promenadtiden från sitt hem till 17-18 minuter (beroende på vädret) brukade han vara på plats klockan nio på morgonen och gå hem klockan sex på aftonen, fem dagar i veckan, på klockslaget. Förutom under lunchen var det så gott som omöjligt att avbryta honom från något han höll på med.” Han var grundlig, ”närmast outröttlig”, när det gällde källforskningen, oavsett om det gällde att konsultera personer som Pang Xianzhi vid partiets forskningsinstitut om partilitteratur, som låg under centralkommittén i Beijing, motsvarande personer vid Guomindangs arkiv på Taiwan, Takeuchi Minoru i Tokyo, Japanen som sammanställt Maos verk, eller om det handlade om att granska minsta obskyra föremål från revolutionens historia på olika kinesiska museer.

Översättningsarbetet under projektet gick till på följande vis: personer med kinesiska som modersmål stod vanligen för råöversättningarna; därefter gick Hodes igenom dem rad för rad och jämförde med originalet för att ”hitta det rätta uttryckssättet, nyanserna, tonfallet och tonläget”. Hon brukade diskutera varje stycke in i minsta detalj och till sist var det Stuart som använde sin ”magi” på texten, ända tills perfektionisten i honom var nöjd och redo att gå vidare. ”Stuarts briljans som översättare är svår att beskriva, och ändå så omedelbar när man fördjupar sig i hans engelska version av Maos kinesiska. Jag brukade häpet säga, han får det att låta som om Mao själv skrivit och talat på perfekt och välformulerad engelska!” Bara när det handlade om Maos poesi överlämnade Stuart hela ansvaret till Hodes.

När Hodes i september 2000 lämnade projektet för att börja på Sokafakulteten hade fem band publicerats och de flesta översättningarna för de planerade tio banden var klara. Hon kände att hennes relation med Stuart förändrat dem båda. ”Den skräckinjagande befälhavare jag stött på när jag kom med i Maoprojektet hade förvandlats till en vänlig mentor och förstående äldre person och två medarbetare som irriterat brukat munhuggas med varandra hade blivit goda och nära vänner.”

Redan innan Hodes lämnade projektet hade Stuart börjat känna av den enorma arbetsbördan. När Band III utkom 1995 led han av hjärtproblem och höga kolesterolvärden och hade fått veta att en bypassoperation var enda utvägen om han inte ändrade sin livsföring rejält. Det ledde till att han bestämde sig för att följa Ornishdieten, som gick ut på att han inte fick äta kött eller fett under ett år, lite fisk efter ett halvår, och något kött först långt senare. Han följde dieten med samma disciplin som han uppvisade i sitt arbete, men upphörde aldrig att dricka lite vin. Senare konstaterades också att han led av diabetes.

För att lätta hans arbetsbörda kom man fram till att tillkalla en gästande biträdande redaktör med specialkunskaper om en viss period, framför allt för att arbeta med introduktionen, men

också för att hjälpa till med noter och detaljer om perioden. Stuart riktade också när banden kom ut speciella tack till var och en av dem. Den förste gästredaktören var Stephen C Averill (historiker vid Michigan State innan han avled 2004) för Band IV, som täckte sovjetperioden i Jiangxi (1931-34) och som utgavs 1997. Stuart hade egentligen aldrig varit särskilt förtjust i den perioden och var mycket belåten över Averills insats. Nästa i tur var Lyman van Slyke (professor emeritus vid Stanford) för Band VII om perioden med ”ny demokrati” (1939-41), som utkom 2005. I samband med att Fairbank Center 2004 hyllade Stuart skrev han: ”I synnerhet idag när det blivit på modet att utmåla Mao som endimensionellt och rakt igenom ondskefull har Stuarts omsorgsfullt dokumenterade, flera decennier långa, forskningsarbete och skrivande gjort att vi framför oss har en tredimensionell Mao, som hela tiden utvecklas ...” van Slyke sade sig ha blivit ”överraskad, glad och skräckslagen” när han fick erbjudandet om att bli gästredaktör. Av samarbetet med Stuart mindes han särskilt att ”han var en både generös och rigorös övervakare, han höll hårt i tyglarna – uppmuntrade, utmanade, kom med förslag, ändrade i texterna”.

Timothy Cheek (historiker vid UBC och senast redaktör för *A Critical Introduction to Mao*) anlätades för att vara gästredaktör för Band VIII (1942-45, som täcker korrigeringskampanjen och sjunde partikongressen) ställdes inför en betydligt större utmaning. 2008-09 drabbades Stuart av en rad mindre allvarliga strokes. Hans minne började svika honom, särskilt när det handlade om siffror. Han diagnosticerades med symptom på vaskulär demens, och inte Alzheimers, vilket var lindrigare och innebar att han kunde få ett bättre liv. Han kunde fortfarande bjuda på stor underhållning och njuta av en middagstillställning med familj eller vänner. Men hans sviktande mentala förmåga innebar att arbetet med att få ut Band VIII till stor del hamnade på Cheeks skuldror. Han erinrar sig ett speciellt tillfälle 2001, när han höll på att putsa på en översättning då Stuart suckade och högt utbrast, ”Varför håller vi egentligen på med det här?” Cheek tror att den kritik som framkommit mot Mao efter dennes död ledde till att han stundom började tvivla.

XII

Det enda som Stuart ångrade med Maoprojektet var att det hindrade honom från att uppdatera den biografi han 1967 skrivit om Ordföranden. Han lekte med tanken att överge det förra för att kunna ta itu med det senare. Kanske gjorde han det ändå inte på grund av argumentet att Maoprojektet skulle utgöra ett omfattande arv till specialområdet, medan det betydande arbete som skulle få läggas ned på en uppdaterad biografi snart skulle kunna bli passé genom den enorma mängd nytt material som hela tiden producerades i Kina. Och hur som helst, som han själv sade vid en föreläsning i Hong Kong 1982, ”ingen dom över en man som både förändrat händelseutvecklingen eller accepterade tankemönster (och Mao förändrade båda) kan någonsin bli slutgiltig. Många sådana individer blir omvärderade, och omdiskuterade, decennier och rent av sekler efter att de gått bort”.

I en kommentar till Stuarts Maobiografi och hans *The Political Thought of Mao Tse-tung* sade Tony Saich: ”Jag tror inte han hamnade fel i sin syn på Mao, men hans analys var i hög grad textbaserad och det innebar att han inte fokuserade så mycket på den verkliga politik Mao ägnade sig åt.” Men hans uppfattning om Mao ”skulle skakas av det som hände under kulturrevolutionen och det fick honom att se mer kritiskt på hur Maos idéer omsatts i praktiken”. I en artikel i *China Quarterly* i september 1981, i samband med det kinesiska kommunistpartiets 60-årsdag, noterade Stuart det ironiska i att Maos båda stora utopiska rörelser hade lett till raka motsatsen till vad som utlovats: ”Stora språnget, som utlovade överflöd, ledde till svält, och försöket att ta tag i och förändra folks tänkande [kulturrevolutionen] ledde till kaos, godtyckligt våld och blodsutgjutelse, som till stora delar förstörde nätet av mänskliga relationer.”

Han inriktade sig mer specifikt på Mao i sin *Mao Zedong: A Preliminary Reassessment*,

baserad på tre föreläsningar vid United College i Hong Kong i april 1982. Då citerade han sin tidigare bedömning av Maos beteende:

Det är verkligen lågt inte bara att avpollettera kamrater sedan 40 år tillbaka, utan också att anklaga dem för de mest monstruösa brott. Kamrater utan vars stöd det aldrig skulle ha gått att åstadkomma någon seger för revolutionen. Tillskriva sig själv alla deras förtjänster och uppmuntra och pråla med en kult om sin egen ofelbarhet och övernaturliga dygder, på ett sätt som får Stalin att framstå som blygsam.

Till detta avståndstagande fogade han nu en direkt hänvisning till hur Liu Shaoqi och andra dött och som han lade skulden främst på Mao själv för. ”Även om han inte uttryckligen gav order om att de skulle dödas skulle ett enda ord från honom ha räddat dem – och han valde att inte uttala detta ord. I det avseendet var han onekligen en trogen efterföljare till Qin Shihuang ... Under Maos sista år kom personliga överväganden att alltmer dominera mer allmänna mål.”

Stuart brottades med frågan om en övergripande bedömning av Mao: ”Jag håller med om den nuvarande kinesiska synen att Maos förtjänster övervägde hans brister, men det är inte lätt att ange någon siffra för de positiva och negativa aspekterna. Hur ska man, till exempel, väga samman att hundratals miljoner bönder fick jord mot att miljontals blev avrättade under jordreformen och ”Kampanjen mot kontrarevolutionärerna eller i andra sammanhang? En del av dessa förtjänade verkligen att dö, men andra gjorde inte alls det. Hur ska man väga den stora ekonomiska utvecklingen under den första femårsplanen, eller under alla de 27 år Mao ledde landet efter 1949, mot den svält som uppstod efter den missriktade entusiasmen under Stora språnget framåt, eller det blodiga kaoset under kulturrevolutionen?” Men noterbart är att han sedan tillade, ”Till syvende och sist är jag emellertid mer intresserad av den potentiella framtida innebörden av hans tänkande än att skicka Mao som person till Himlen eller Helvetet”.

Två decennier senare, i december 2003 efter 14 års arbete med Maoprojektet, gav Stuart vad som sannolikt var sin sista offentliga bedömning av Mao, vid en konferens vid Fairbank Center till hans ära med specialister på Mao. *Harvard Gazette* rapporterade att han var överens med den rådande domen att Ordföranden varit en stor revolutionär ledare, som stått för ödesdigra misstag och gjort sig skyldig till förfärliga brott under sina sista år. På frågan om varför Maos eftermäle inte betraktades på samma sätt som Stalins, Hitlers och Pol Pots svarade Stuart: ”I många avseenden var hans politiska instinkter sunda. Han försökte satsa på det kinesiska folket. Men på det känslomässiga planet var han instabil, förstockad och hysterisk, och de egenskaperna skulle bli alltmer påtagliga på 1950-talet. Men trots enorma blundrar och brott var han en stor ledare, som försökte göra det som var bäst för Kina. Jag tror att han kommer att bli hågkommen för det.”

XIII

Under åren i Cambridge köpte Marie-Annick ett litet hus i närheten av den plats där hon växt upp, i byn Pénestin i Bretagne, och familjen Schram började vistas där regelbundet på somrarna. I Pénestin fick Stuart den 20 juni 2012 en svår stroke och fördes till sjukhuset i det närbelägna Vanes. Där avled han den 8 juli, omgiven av sin familj. En stor vetenskaplig karriär, som sträckt sig över sju decennier och många olika kulturer och områden, var över.

APPENDIX A. Hyllningar från kinesiska experter på partiets historia

Li Rui (tidigare sekreterare till Mao Zedong, tidigare biträdande chef för centralkommitténs organisationsavdelning)

Den sorgliga nyheten att min amerikanske vän Mr. Schram gått bort är djupt smärtsam. Vi skulle lära känna varandra under arbetet med Mao Zedong och vi blev goda vänner. På 1980-talet var han den amerikanske forskare, som ofta besökte Kina för sitt arbete. Sedan bjöd han in mig till Amerika och vi gick rakt på sak i detaljerade diskussioner, något som jag upp-

skattade mycket. 2005, då jag fyllt 88, skrev han en essä, där han lyckönskade mig till min höga ålder med rubriken: "Li Rui är min vän". Där fanns uppmuntrande ord, "Alltid när vi träffades gjorde hans rättframhet och kunskaper, som baserade sig på den glädje han fann i att argumentera, att jag såg allt i ett nytt sken". Mao Zedong är en av 1900-talets största historiska personligheter. De många artiklar Mr. Schram skrivit om Mao har översatts i Kina och hans bok "The Thought of Mao Tse-tung" har fått stort inflytande. Han var en vetenskapsman som, i såväl väst som i Kina, klargjort Mao Zedongs teorier och praktik och som alla ser som en auktoritet.

Pang Xianzhi (tidigare Mao Zedongs bibliotekarie, tidigare chef för centralkommitténs forskningsinstitut om partilitteratur)

Professor Schram var en berömd forskare om Mao Zedong. I akademiska kretsar i Kina hade han stort inflytande och han var också känd internationellt. Han var en enveten forskare, känd för sitt minutiösa forskningsarbete, som ägnade omsorg åt varje detalj. Varken i sitt arbete om Mao Zedong eller som utgivare av Maos samlade verk skydde professor Schram någon möda i sin envetna strävan att bemästra varje svårighet, och han lade ner hela sitt stora hjärta i arbetet. Vi kan inte annat än beundra den sortens inställning. Hans stora akademiska insatser har mött positiva reaktioner från hans kinesiska kolleger. Under sina många besök i Kina skaffade han sig kontakter i akademiska nätverk och blev en verklig vän med många kinesiska forskare, som han gjorde stort intryck på. Vi känner djup sorg över beskedet att professor Schram gått bort. Vi kommer aldrig att glömma honom.

Su Shaozhi (Tidigare chef för Institutet för marxism, leninism och Mao Zedongs tänkande vid Kinas akademi för samhällsvetenskap)

Professor Schram var en av de mest ansedda forskarna om Mao Zedongs ideologi; han var också min gode vän. Vi kände varandra och hade kontakt i drygt 30 år. Jag blev chockerad och känner sorg över beskedet att han avlidit. När han var gästforskare vid Fairbanks Center satt jag i samma byggnad som professor Schram och våra arbetsrum låg intill varandra. Vi träffades varje dag och diskuterade många idéer med varandra. Jag var djupt imponerad av hans outröttliga arbete. Från 1980-talet besökte professor Schram Kina många gånger. Han byggde upp djup vänskap med många och samarbetade med forskare vid många institutioner och organisationer. Genom detta kunde han samla in material om Mao, som andra inte hade tillgång till. Den sida av professor Schram som gjorde störst intryck var hans forskningsmetoder. Han hade allt som kännetecknar en stor forskare: självständighet, objektivitet och ett intellekt som alltid letade efter sanningen, oupphörligt på jakt efter fakta och att rätta till misslag. Han framhöll särskilt att "för att kunna forska måste man orubbligt hålla sig till primärkällorna". Genom att han så envist stod fast vid det sättet att arbeta skulle professor Schram med tiden reda ut hemligheterna i materialet från KKP och få fram verkliga historiska källor. Professor Schram reviderade och förnyade hela tiden sina slutsatser. Hans kritik av Mao Zedong utvecklades. Vid den konferens på Harvard, som anordnats till hans ära, sade han att "från 1950 ökade Maos enfald, misstag och brott". Detta visar att om vi följer en riktig metodologi i historisk forskning kommer vi till sist oundvikligen att nå fram till en bättre förståelse. Professor Schemas akademiska insatser är mer än tillräckliga för att placera honom i en historisk position som kommer att vara för evigt.

Översättning: *Björn Erik Rosin*

Lästips – Stuart Schram

[Mao Tse-tung](#). Schrams Mao-biografi (från 1966).

[Mao Tse-tungs tänkande](#). Utdrag ur Schrams bok om Maos tänkande (från 1989)

[Politiska skrifter: Tal och brev 1956-71](#). Mao-texter sammanställda och kommenterade av Schram